

CSEHSZLOVÁKIA

Magyar irodalom cseh nyelven

Egymással érintkező, egymással határos kultúrák között elképzelhetetlen, hogy ne legyen kölcsönhatás. Fontos láncszemek a műfordítások, amelyek két nemzet kulturális kapcsolatainak és irodalmi kölcsönhatásának a legkonkrétabb formáját alkotják. Szembetűnő ez akkor, ha olyan szomszédos országokról van szó, amelyek a történelem folyamán olyan szoros kapcsolatban voltak egymással, mint a magyar és a cseh nemzet. Németh László már 1934-ben, a Tanú című folyóiratában megjelent Két irodalomtörténet című írásában találóan jegyzi meg: „Mint történelmi kontrollképcső áll mellettünk a cseh irodalom története, megmutatja szerencsétlenségünket és szerencsénket, heroizmusunk túlmunkáját s vétkeink mulasztását. De nem csak történelmi kontroll ez az irodalomtörténet, karakterológiai is...”

A magyar—cseh kulturális kapcsolatok, és így a fordítás kérdése is, hullámozó fejlődés ment keresztül. Voltak olyan korszakok, amelyek spontánul közelebb hozták egymáshoz a két nemzetet és annak kultúráját is. És volt idő, amikor — a legjobb esetben — hallgatásba burkolózott az egyik a másikkal szemben.

Elég, ha csak röpke pillantást vetünk a XIX. századi, a szabadságharc utáni időszakra. Az abszolutizmus egyformán kegyetlenül sújtotta a magyar és a cseh haladó kultúrát. A két ország nem is egy, sokat próbált és nagyérdemű fia akkor talált legelőször egymásra. Elég, ha csak a cseh radikális demokratákat említjük, élükön J. V. Fričsel, akik leveleztek a magyar szabadságharc vezető embereivel, együtt „élvezték” az osztrák gondoskodást a börtönökben, és az emigrációban is érintkeztek egymással. Vagy a bálványozásig menő rajongást, amellyel Jan Neruda fordítja a XIX. század ötvenes éveiben az első Petőfi-verseket cseh nyelvre. (Kétségtelenül Petőfi hatása alatt írta Honvéd című versét is, amelyet J. V. Frič közöl először párizsi emigráns lapjában, a „La voix libre de Bohème”-ben.)

A XX. században, az első világháború befejezése után, olyan negyedszázad következett, amelyben nemzeteink teljesen eltérő történelmi tapasztalatot szereztek. Amikor a történelmileg közös, többé-kevésbé hasonlóan alárendelt helyzetünk a Monarchiában megszűnt, szétvált a magyarság és a cseh nemzet sorsa.

A cseh nemzet állami függetlenségének visszaszerzése hamarosan kulturális fellélegzést is hozott, amelyről viszont a rövid, sokat ígérő, de vérbe fojtott magyar kommun után bekövetkezett hosszú ellenforradalmi időszakban a magyar nép nem szerezhetett tudomást. Csak igen lassan, néhány nagyon odaadó, lelkes, kulturális apostolnak sikerült mindkét részről aprólékos, fáradhatatlan, főleg fordítói munkával hidat építenie leghaladóbb hagyományaink között, úgy, hogy még Magyarországnak a második világháborúban való szerencsétlen részvétele sem tudta elfeledtetni e fáradságos hídverési kísérletet. Csakhogy ismét fordult a történelmi helyzet. A rendkívül hosszú és kegyetlen élet-halál harc után a cseh nemzet, amelynek a legjobb művészei, tudósai, értelmiségi ifjúsága, kommunista pártjának tízezrei haltak meg a koncentrációs táborokban, kissé bizalmatlan lett Hitler szövetségesével szemben. De ne feledkezzünk meg Karel Čapek bölcs szavairól sem, amelyeket

1936-ban mondott Budapesten a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságának összejövetelén: „Ma inkább mint valaha, szükséges, hogy mozgósítsuk ezeket a közvetítőket, amelyeknek a segítségével megérthetik egymást a népek, az igazságokat, amelyek túlhallatják magukat a határokon, a szellemi értékeket, amilyen a gondolatszabadság is, amelyek nem engedik meg, hogy az emberi lények és népek egyszerü uralmi tárgyakká váljanak... a békének és a szabadságnak is szüksége van eszközökre; adjuk meg nekik az eszközöket, és adjuk meg nekik idejében, ez a mi legsürgősebb kötelességünk...” (József Attila fordítása, Szép Szó.)

És a szellemi eszközöknek, közvetítőknek egyike — és talán a legfontosabbika — éppen a műfordítás.

Nem csodálkozhatunk azon, hogy 1945—1949 között csak 11 könyv jelent meg magyarul. És az elsők, sok kiadásban megjelent magyar könyvek, Illés Bélának, Gergely Sándornak, Rideg Sándornak a könyvei voltak, főleg a Kárpáti rapszódia és a Tanácsköztársaság kommunistáiról szóló elbeszélések. Visszhangra talált Karinthy Ferenc Budapesti tavasz című regénye is.

Szinte lehetetlen pontosan kimutatni, hány és milyen művet fordítottak le magyarul csehre. De nemcsak a művek pusztá számának a megállapítása és műfaji meghatározása érdekes, hanem a fordítások kiválasztása és fogadtatása is, ami sokszor a két nemzet politikai viszonyainak a tükörképe.

Az ötvenes évek — a személyi kultusznak a kulturális életbe való sok káros beavatkozása ellenére is — meghozták a reális feltételeket a tartós, békés, szellemi együttműködéshez. A prágai Károly Egyetemen 1950-ben felújult a Magyar Intézet (Riedl Szende múlt századi lektorátusa után először), megnyitották a Magyar Könyvesboltot (1949) és a Magyar Kulturális Központot Prágában (1953), majd megindult a Csehszlovák Írószövetség magyar műfordítói körének működése (1951).

Az utóbbi két évtizedben nemcsak a fordítások száma sokkal nagyobb, de témájuk is igen változatos.

Persze ez a fordítási lendület csak szakmai hozzáértéssel párosulva hozhatott sikert. Ma már a Károly Egyetem Magyar Tanszéke két cseh—magyar szakos nemzeteket nevelt fel. Természetes, hogy nem is egyszer harcolniuk kell a kiadóvállalatok kevésbé képzett embereivel. Erre a problémára Kiss Gy. Csaba hívta fel a figyelmet a Tiszatáj 1973. decemberi számában, melyben beszámolt a cseh Tvorba című folyóirat hasábjain a mai irodalomról lezajlott vitáról.

*

Hogyan fogadta a cseh olvasó az utóbbi években a magyar irodalomból fordított műveket, milyen visszhangra leltek a cseh sajtóban?

A magyar irodalom megismerését a cseh folyóiratokban a magyar írók jubileumára vagy más kulturális évfordulók alkalmából közölt tanulmányok, cikkek, portrék is elősegítették. Például Rákos Péter alapos, színvonalas irodalomtörténeti tanulmányai, amelyekkel bemutatta Madách: Az ember tragédiáját (az első cseh fordítás 1892-ből származik), Katona József Bánk bánját, szellemesen magyarázta meg Karinthy humorát és sajátos életfilozófiáját.

A cseh irodalmi folyóiratok (Tvorba, Literární měsíčník) szakavatott cikkeket, referátumokat, glosszákat közölnek a legkülönbözőbb magyar irodalmi eseményekről. Főleg 1975 adott jó alkalmat a magyar költők több ízbeni bemutatására a cseh olvasók előtt. Magyarország felszabadulásának 30. évfordulója alkalmából a Tvorba című folyóirat 1975 márciusában több magyar költőt mutatott be (pl. Garai Gábort, Benjámint Lászlót, Zelk Zoltánt, Rónay Györgyöt, Képes Gézát, Sipos Gyulát), továbbá Déry Tibor egyik írását jelentette meg. A Tvorba munkatársai, sőt a főszerkesztő is írnak magyar vonatkozású cikkeket: például Karel Sýs szellemes, Pest varázsától elbűvölt hangú meditációja jól beleillett a Tvorba magyar számába.

Hasonló, több magyar szerzőt bemutató száma volt (1975/4) a Kultúrni měsíčník című prágai irodalmi folyóiratnak is. A szám középpontjában egy terjedelmes interjú áll. Garai Gáborral Szántó György beszélgetett. Hogyan válik egy ember

költővé, műfordítóvá, hogyan találhat rokonlélekre egy olyan nemzet fiában, akinek a nyelvét nem beszéli. Így jutott el Garai Gábor Wolkerhez és Nezvalhoz, Neumannhoz, Závadához... Őszintén bevallotta, hogy a „legnagyobb szegyennek tartja a két háború közötti időszakot, amikor Budapest és Prága egymást észre sem véve Párizsba és Londonba zárandokolt”. — Hadd idézzem ellensúlyozásul egy kortársnak a véleményét. Kovács Endre egyik kitűnő tanulmányában úgy véli, hogy „... a két háború közti magyar kormányok politikája mögött nem állott az ország egész közvéleménye... az értelmiség soraiban erős ellenzék alakult ki... A haladó magyar értelmiség számára a polgári demokratikus Csehszlovákia egészen mást jelentett, mint a hivatalos külpolitika szemében...” Igaza van Kovács Endrének, hogy „...külön tanulmányt érdemel az a kérdés, hogyan törték át a cseh és szlovák irodalom termékei a szellemi vesztégyeret... ahogyan többek között egy Hašek a maga híres Švejkjével áttörte a kordont...” És tegyük hozzá, éppen annyira fontos és nehéz feladatot vállalt egy megszállott kultúrdiplomata, Anton Straka, amikor századunk 30-as éveiben lelkesedésével, szervezőképességével összetoborzott egy kitűnő fiatal magyar gárdát. Máig sem tudjuk eléggé sajnálni, hogy a majdnem készen levő, hatalmas — akkor már 142 verset tartalmazó — magyar antológiáját a náci Prágában, 1942-ben, elhurcolásakor megsemmisítették. Straka egyik, Szabó Lőrinchez intézett levelében (1939-ből) beszámol arról, hogy „alapos válogatásban és méltó fordításban be szeretnők mutatni” (Dr. Hartl prágai műfordító barátjával) Adyt és az új magyar költőket... a magyar életet, magyar sorsot, gondolkodást, érzelmvilágot, hivatástudatot, igazán és őszintén”.

Most egy fiatal cseh költői gárda (Sýs, Janovic, Žáček, Rafaj, Vyhlídal stb.) készített egy új magyar antológiát, amely 1976-ban jelenik meg Prágában. Tíz magyar költő verseit fogja átnyújtani a cseh olvasónak. (Többek között Illyés Gyula, Weöres Sándor, Garai Gábor, Juhász Ferenc, Nagy László, Simon István versei szerepelnek majd a kötetben.) Hasznos vállalkozás — magyar részről — a budapesti Móra Ferenc Könyvkiadó reprezentatív évkönyve „Látogatás szomszédainknál” cím alatt.

Sajnos, a cseh folyóiratok még mindig aránylag kevés helyet szentelnek a műfordítások bírálatának, de azért jelentős művek soha nem maradnak visszhang nélkül. Így minden magyar klasszikus mű, amelyet a Klasszikusok könyvtárába besoroltak, élénk fogadtatásban részesült. Jelemző, hogy még mindig nagyobb a lefordított prózai művek száma, bár a magyar irodalomban jellegzetesen vezető szerepük a lírikusoknak van.

Nézzük csak a statisztikát: Illés Béla, Móricz Zsigmond tíz művével, Mikszáth Kálmán héttel, Darvas József, Jókai Mór, Karinthy Frigyes, Németh László legalább öttel szerepel az utolsó évtized kiadói terveiben. Élénk rokonszenvet keltenek az ember belső problémáival foglalkozó könyvek. A cseh kritika megérezte, hogy ezek a művek a kor és a társadalom keresztmetszetét adják s hogy képesek egy egész társadalmi réteg nem egy égető kérdését megragadni. A kritika Szabó Magda minden könyvére élénken reagál. Az utóbbi időben megjelent több mint tíz kötetével igen sokat szerepel. Nem meglepő, hogy Tersánszky J. Jenő és Karinthy Frigyes kedvenc írója a humor iránt fogékony cseh olvasónak. Babits Mihály, Déry Tibor, Kassák Lajos, Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső, Fejes Endre, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc, Moldova György, Cseres Tibor, Ottlik Géza, Fekete Gyula, Thurzó Gábor, Mészöly Miklós, Gyurkó László, Hernádi Gyula, Galgóczi Erzsébet, Jókai Anna művei is sikert arattak cseh nyelven.

Nagy visszhangra találnak a magyar drámák is, így például Örkény István Macskajátékát a prágai Nemzeti Színházban, Déry Tibor művét (Képzelt riport egy amerikai pop-fesztiválról) több vidéki cseh városban játszották.

A magyar lírát még mindig számszerűleg kevés mű képviseli: Petőfi (több kiadásban), Arany János (1957), Ady (két kiadásban, 1950, 1966), József Attila (1959), Illyés Gyula (1965), Tóth Árpád (1961), Radnóti Miklós (1964), Száz modern költő antológiája (1967).

JAROSLAVA PAŠIAKOVA